

ЯНКА КУПАЛА І КАНСТАНЦЫЯ БУЙЛО: ТВОРЧЫЯ СУВЯЗІ

І. І. Шматкова

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
i.shmatkova@gmail.com*

У артыкуле разглядаюцца творчыя сувязі класіка беларускай літаратуры Янкі Купалы і адной з найбольш яркіх прадстаўніц жаночай паэзіі XX ст. Канстанцыі Буйло. Аналізуюцца ўспаміны творцаў, іх вершы-ўзаемапрысвячэнні, раскрываецца роля асобы Янкі Купалы ў станаўленні творчага таленту паэтэсы.

Ключавыя словы: Янка Купала; Канстанцыя Буйло; творчыя ўзаемасувязі; беларуская жаночая паэзія.

YANKA KUPALA AND CONSTANTIA BUJLO: CREATIVE RELATIONSHIPS

I. I. Shmatkova

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
i.shmatkova@gmail.com*

The article deals with the creative connections of Yanka Kupala, a classic of Belarusian literature, with one of the most prominent representatives of female poetry of the 20th century, Constance Bujlo. The memoirs of the authors, their mutual poems-dedications are analyzed, the role of Yanka Kupala's personality in the development of the creative talent of the poetess is revealed.

Key words: Yanka Kupala; Constance Bujlo; creative relations; Belarusian women's poetry.

Янку Купалу і Канстанцыю Буйло ядналі трывалыя творчыя сувязі. Як успамінала К. Буйло, яе з Песняром і яго жонкай Уладзіславай Станкевіч «звязвала моцная і шчырая дружба з юнацкіх дзён і да апошніх хвілін іх жыцця» [4, с. 307]. Талент Купалы зачараваў будучую паэтэсу яшчэ ў дзіцячыя гады. Яе бацька набываў шмат кніг, клапаціўся аб адукацыі дзяцей, атрымліваў і газету «Наша ніва». У адным з нумароў газеты Костачка (так называлі ў дзяцінстве Канстанцыю) разам з братам Эдзікам прачыталі верш Купалы: «Памятаю, як мароз драў скуру, калі пачула першы раз верш “А хто там ідзе?”» [4, с. 307]. Аб гэтых сваіх уражаннях пазней К. Буйло напісала ў аўтабіяграфічнай паэме «На траскіх гацях» (1951): «І такі быў прасты ён і блізкі, // Нібы тая песня над калыскай, // Толькі не ўсыпляе, але будзіць // І аб чымсьці новым кажа людзям...» [3, с. 276]. Пасля захаплення цудоўным творам на роднай, зразумелай мове брат з сястрой паспрабавалі стварыць свае вершы і адправіць іх у рэдакцыю газеты. Адзін з гэтых вершаў «Лес», напісаных Канстанцыяй, але падпісаных братам – Э. Буйло, быў надрукаваны ў газеце «Наша ніва» ў № 9 за 1909 г.: «Ой ты, лес зялёны, // Чаго ты шуміш, // Ці жыць табе трудна, // Чаму не маўчыш? // Ці якое гора // Усё цябе гняціць, // Ці якая пошасць // Над табой вісіць? // Ой, то і не пошасць, // Не цяжар то дум, // Бура мне наводзіць // Гэты страшны шум. // Страшыць мяне бура, // Што ідзе здалёк // І вярхі сасонак // Сцэле ўпапярок» [4, с. 305–306].

І здарылася цуда – па ўспамінах К. Буйло, у той час, калі яны яшчэ не былі асабіста знаёмы, у № 36 «Нашай нівы» за 2 верасня 1910 г. быў надрукаваны верш Янкі Купалы «Мая думка» з прысвячэннем «Ахвярую Канстанцыі Буйло»: «Як вецер, як птушка, дзе сонца, дзе зоры, // Так рвецца, нясецца ўдаль думка мая; // Абыймацца з небам, пакоіцца ў мора, // У вялікае мора людскога жыцця...» [5, с. 128]. Верш Купалы ідэйным зместам набліжаўся да выказаных К. Буйло думак, бачна, што эстэтычныя погляды маладой паэтэсы былі блізкія Купалу.

Таксама ў 1910 г. адбылося знаёмства К. Буйло з Уладзіславай Луцэвіч – будучай жонкай Купалы, аб чым яна напісала і ў асобных успамінах, і ў паэме «На траскіх гацях». Уладзіслава Луцэвіч з суседняга з маёнтка Вішнева, дачка Эміліі Юльеўны (да замужства Манэ), гувернанткі з Францыі. Дзякуючы ёй і Уладзіславе, Канстанцыя атрымала добрую адукацыю, закончыла ў 1914 г. настаўніцкія курсы ў Вільні, працавала настаўніцай у сына пана Дзеўчапольскага ў в. Горнае Скробава. Адначасова працягвала пісаць і друкавацца, падтрымлівала «моцную сувязь з рэдакцыяй “Нашай нівы”» [4, с. 318].

Знаёмства з Купалам для К. Буйло, сапраўды, стала лёсавырашальным. Гэта адбылося ў Вільні прыблізна ў 1912 г. – дакладную дату вызначыць складана, бо была блытаніна нават з годам нараджэння К. Буйло. Першапачаткова лічыўся 1898 г., але пасля быў знойдзены запіс у дакументах архіўнага фонду Віленскай рымска-каталіцкай кансісторыі Віленскага дэканата: «17 студзеня 1893 г. у Віленскім р-к касцёле св. Якава было ахрышчана дзіця па імені Канстанцыя, дачка сялян Антона і Настэзі (народж. Бусілаў) Буйлаў, якая нарадзілася 2 студзеня 1893 г. у Вільні» [2, с. 103]. Сёння цяжка вызначыць прычыну падмены гадоў нараджэння, магчыма, гэта чыста жаночы факт прыхавання свайго ўзросту («балючасць тэмы ўзросту – адна з адметнасцей жаночай паэзіі») [7, с. 14]. Улічваючы розніцу ў датах нараджэння ў пяць гадоў, а таксама ўспамін паэтэсы аб дзяўчыне гадоў чатырнаццаці [4, с. 310], можна меркаваць аб 19-гадовым яе ўзросце на момант знаёмства з Купалам.

Канстанцыя Буйло першы раз наведала рэдакцыю «Нашай нівы», ва ўспамінах «Вялікая дружба» яна згадвала, што яе сустрэлі вельмі цёпла, паказалі папкі з рукапісамі вершаў розных аўтараў, была там і яе папка. У папцы Купалы зверху ляжала эпіграма, якую напісаў Багдановіч (ён заязджаў у рэдакцыю на пару дзён раней): «Я купала – не малое, // Ды благое, наравістае дзіця, // Трэба, каб яго давесці да пуцця, // Паліваць часцей халоднаю вадою» [4, с. 310]. Калі яны ўсе смяяліся з трапнага жарту, яна ўбачыла «даволі высокага, сталага хлопца з хударлявым тварам і праніклівымі, глыбокімі сінімі вачыма» [4, с. 310], у пазнейшай паэме аўтарка ўспамінала: «Іх знаёмымі зрабілі вершы: // К ёй Купала падышоў найпершы // І прамовіў: “Ты Буйлянка, мусіць, // Ну, а я Купалаю завуся, // Пазнаёмімся”. Схіліўся к долу, // Пацалункам брацкім і вясёлым // Прывітаў яе прыязна, шчыра. // А тады ўжо залатая ліра // Янкі громка, на ўвесь свет гучала, // Костачка ж чуць дыхаць пачынала. // Вершыкі яе звінелі ціха...» [3, с. 290–291]. Застаўшыся ў рэдакцыі, Купала і Буйло чыталі разам «Паўлінку»...

У 1913 г. К. Буйло напісала верш-адказ «Звон» з прысвячэннем «Янку Купалу», апяўшы ў ім паэтычны голас песняра: «Ён плыў над палямі з жытнёваю хваляй, // Праносіўся ў далі, ляцеў, // То рэхам над лесам, як гром, рассыпаўся, // То зноў заміраў, а то зноў калыхаўся // І мякка і плаўна гудзеў <...> Ён зваў да жыцця і да лепшае долі // Усіх, хто каменным сном спаў...» [3, с. 13].

Пасля, калі Буйло вучылася на настаўніцкіх курсах у Вільні, жыла разам з Уладзіславай Францаўнай, яны часта сустракаліся з Купалам, Буйло пісала шмат вершаў, многія з іх друкаваліся на старонках «Нашай нівы». У адным з артыкулаў пра беларускую літаратуру Янка Купала ў якасці рэдактара адзначыў, што некаторых аўтараў яму амаль не прыходзілася правіць зусім. Між імі значылася і прозвішча Буйло.

У 1914 г. у Вільні, у друкарні Марціна Кухты ўбачыў свет першы зборнік вершаў К. Буйло «Курганная кветка». Рэдактарам зборніка стаў сам Янка Купала, мастаком-афарміцелем – Язэп Драздовіч. У зборнік увайшло каля 40 вершаў, фантастычны абразок «Кветка папараці» і драма «Сягонняшнія і даўнейшыя». Выданне мела поспех. Як успамінала сама аўтарка, «вершы ў кнігу Купала падбіраў сам і працаваў над ёй з вялікім замілаваннем, як над сваёй. <...> Ён казаў: “Прышлеш сшытак вершаў, пераглядаю іх з цікавасцю, бо сярод звычайных, больш-менш харошых вершаў, часам блісне такі сапраўдны алмаз, што прыемна робіцца на душы”. Я не зусім верыла гэтым словам, адносячы іх да жадання вялікага майстра слова падтрымаць у маладога аўтара веру ў сябе, каб дапамагчы яму працаваць далей» [4, с. 312]. І сапраўды, у гэтым раннім зборніку, напісаным 21-гадовай дзяўчынай, ёсць сапраўдныя «шэдэўры», пра некаторыя з іх (напрыклад, верш «Люблю») пазней даследчыкі напісалі, што калі б яна не напісала больш нічога, акрамя гэтага верша, то яе імя ўсё роўна «заўсёды засталася б у нашай

паэзіі» (С. Грахоўскі) [3, с. 4]. Словы з гэтага стаўшага вельмі вядомым твора пазней былі пакладзены на музыку кампазітарам М. Равенскім, песня заслужана лічыцца народнай: «Люблю наш край – старонку гэту, // Дзе я радзілася, расла, // Дзе першы раз пазнала шчасце, // Слязу нядолі праліла...» [3, с. 12].

Зборнік «Курганная кветка» К. Буйло на доўгі час стаў адзінай яе кнігай, напэўна, у многім і з-за вядомасці рэдактара, стала аб'ектам крытычных аглядаў. Водзівы былі розныя, у асноўным высока ацэнена інтымная лірыка, а яе спробы ўзняць сур'ёзныя тэмы – часам называліся «літаратуршчынай» [6, с. 452]. Магчыма, яе імкненне перадаць агульны сум, які быў уласцівы паэзіі «нашаніўскага часу» – жаданне далучыцца да кагорты, а выбар адпаведнай тэматыкі вершаў – «На магілках», «Над свежай магілай», «Хаўтурны звон» і інш., – выяўленне агульнай канцэпцыі кнігі, яе назвы. Верагодна, гэта спроба пачынаючай паэтэсы і была не вельмі ўдалай, – як зазначыў А. Лойка, «ішла ад уплываў на яе модных тады ў сімвалісцкай паэзіі матываў асалоды небыцця, самога ўсясветнага суму» [6, с. 453], але ж трэба не забываць, што адбіраў вершы і рэдагаваў сам Янка Купала. І таму значная колькасць паралелей з яго асабістай творчасцю навідавоку, гэта і назвы – «Курганная кветка», «Курган» (параўнаем з купалаўскай паэмай «Курган»), і фальклорныя вобразы русалак, прывідаў, і сюжэт трагічнага кахання паміж панічам і сялянкай і інш. Відавочны ўплыў знакамітага рэдактара, і гэта не было так проста, – сама К. Буйло пазней у адным з інтэрв'ю гаварыла: «Інагда [некаторыя даследчыкі] успрымаюць паэтку Буйло, – іранізавала, – нейкай брошкай на Купалавым пінжаку. А мы – няхай блізкія, але ж розныя! Купала – па сабе. Я – па сабе» [1, с. 294]. Магчыма, у кнізе «Курганная кветка» выяўляўся прынцып кантрасту – сумныя, песімістычныя, «курганныя» настроі перапляталіся з лёгкай і шчырай лірыкай кахання, – у адпаведнасці з назвай зборніка. Тым больш крыху пазней (ён не быў уключаны ў зборнік у 1914 г.) К. Буйло напісала аднайменны верш «Курганная кветка», у якім асноўны вобраз кветкі – сімвал характа, прыгажосці, шчасця, – вырастае менавіта з камення, бур'яну, суму, болю, слёз: «На сухім, сухім кургане, // Дзе ад спёкі траўка звяла, // Сярод лому, на бур'яне // Мая кветка красавала. <...> А ты... ціха, асцярожна // Палі кветку ў смерці садзе... // Акрапі жывой вадою // Веры ў шчасце і надзеі... <...> Бо не плачай ёй радзіцца, // Ценем смерці не ўзрастаці, // А жывой красой ірдзіцца, // К сонцу, к шчасцю заклікаці» [3, с. 58]. Такім яна, напэўна, бачыла і сваё наканаванне.

Нягледзячы на абвінавачванні ў наследаванні твораў Купалы, яна заўсёды вельмі цёпла ўспамінала пра паэта, падтрымлівала з ім стасункі на працягу ўсяго яго жыцця. К. Буйло пасля пачатку Першай сусветнай вайны працавала загадчыцай беларускай кнігарні ў Полацку (1915–1916), там зноў спаткалася з Купалам, «які там працаваў у якойсьці паўваеннай устаноўе. Купала быў ужо жанаты з маёй сардэчнай сяброўкай – Уладкай» [3, с. 313].

Пасля закрыцця Полацкай кнігарні К. Буйло перайшла на працу ў Земскі саюз, дзе і пазнаёмілася з Віталем Адольфавічам Калечыцам, за якога выйшла замуж у 1917 г., і разам з мужам вымушана была пераехаць: спачатку ў Валакалам, а пасля ў 1923 г. у Маскву (муж быў запрошаны на працу), дзе і пражыла да канца сваіх дзён. Буйло ўспамінала: «Заўсёды прыезджаючы ў Маскву, Янка і Уладзя бывалі ў мяне. Нас яднала вялікая дружба» [3, с. 314].

У 1933 г. паэтэсу напаткала няшчасце – быў беспадстаўна арыштаваны яе муж, а ў 1937 г. – загінуў у сталінскім лагеры (пазней быў рэабілітаваны). І зноў руку дапамогі працягнуў ёй Купала разам з жонкай. Яны былі амаль адзінымі, хто не адварнуўся ад яе ў гэты складаны час. Купала прыходзіў да яе на працу, пры ўсіх цалаваў ёй рукі, абдымаў, цалаваў галаву, вочы і расчулена гаварыў: «Трымайся, Костка, дарагая, ты маеш сілу духу, трымайся, родная» [2, с. 250], – успамінала Буйло ў лісце да Марыі Хайноўскай ад 19.09.1975 г.

Перад самым пачаткам Вялікай Айчыннай вайны Купала прыслаў Буйло артыкул Ляндрэса «Забытая паэтэса», надрукаваны ў ленінградскай газеце; у ім цёплы водзівы на яе творчасць і пажаданне, каб Дзяржаўнае выдавецтва БССР выдала зборнік яе вершаў. Купала прапанаваў выдаць ёй новы зборнік, паэтэса сабрала ўсе, вартае на яе погляд, і адаслала ў Мінск. Уладзіслава Францаўна пісала, што яна патраціла шмат часу, перадрукоўваючы гэтыя вершы. Але, на жаль, кніжка так і не была надрукавана – рукапіс згарэў разам з домам Купалы ў першыя дні пасля пачатку Вялікай Айчыннай вайны.

З пачаткам вайны Купала з жонкай эвакуіраваліся ў Маскву. Ва ўспамінах Буйло згадвае, што паэт тады выглядаў нездаровым: «Янка шмат перажыў цяжкага. Чалавек вялікай чулай душы, чэсны і праўдзівы ад прыроды, ён не мог проста і абыякава адносіцца шмат да чаго. Часам лёс абыходзіўся з ім нялітасціва...» [4, с. 314]. Таксама Буйло ўспамінала, што падчас бамбёжак яму было цяжка з-за хваробы кожны раз спускацца ў сховішча, пагэтану яны пераехалі ў Казань. І ўжо адтуль К. Буйло ў 1942 г. атрымала ліст ад Уладзіславы Францаўны з паведамленнем, што Купала выехаў у Маскву, «каб звярнуцца за парадай да маскоўскіх урачоў. Уладка прасіла, каб я наведала Янку ў гасцініцы «Масква» і дапамагла яму, у чым будзе патрэба. На канверце рукой Купалы быў напісаны нумар гасцінічнага пакоя, дзе ён спыніцца. І вось у нядзелю я сабралася ісці да яго...» [4, с. 320]. Але здарылася трагедыя.

Канстанцыя Буйло цяжка перажывала смерць песняра, прысвяціла яму з дзясятка вершаў («Купалу», 1944; «Песняру», 1944; «Купала», 1944; «Песня», 1946; «Народны пясняр», 1954; «Янку Купалу», 1959; «Жывы Купала», 1971; «Душа паэта», 1971 і інш.): «Жывым любіла, дружа, я цябе, // Жывым цябе я толькі ўспамінаю. // І вось таму не ў смутку, не ў жальбе, // А ў песнях я сваіх цябе вітаю» [4, с. 120], а таксама напісала пра іх знаёмства ўспаміны «Вялікая дружба» [4, с. 310–316]; жонка Купалы – Уладзіслава Францаўна – увогуле, была яе самай блізкай сяброўкай па жыцці.

Канстанцыя Буйло засталася вернай купалаўскаму слову да канца сваіх дзён, бачыла сваё наканаванне ў тым, каб данесці жывы вобраз Купалы да будучых пакаленняў: «Аб гэтым павінны клапаціцца ўсе мы, хто меў шчасце жыць, працаваць побач з ім, тварыць і расці пад жыватворным подыхам яго чароўнай ліры» [4, с. 316]. Буйло падтрымлівала У. Ф. Луцэвіч у стварэнні музея паэта, пасля нават згадвала, што музей Купалы любіць больш, чым музей Коласа, бо адчувала ў ім душу Уладкі – сваёй сяброўкі. Пра сваё сціплае месца побач з паэтавым шляхам, пра дапамогу паэта ў раскрыцці таленту яе радкі з верша «Янку Купалу»:

Як вясёлкі яскравай дуга,
У паэзіі шлях твой адзначан.
Ну – а побач ступала нага
Маёй скромнае музы дзіцячай.
Яе мары ты сціпла збярог
У букеціку «Кветкі курганнай»...
Бляск пялёсткаў у росах духмяных
Ты ўбачыў, цвісці ім памог.
Дні прайшлі... Прамінулі гады,
Сівізна маю скронь заснавала...
Ты ж душы маёй блізкі заўжды –
Шчыры дружа мой Янка Купала [4, с. 100].

Бібліяграфічны спіс

1. Асоба і час: беларускі бібліяграфічны альманах. Вып. 4. – Мінск: Лімарыус, 2012. – 410 с.
2. Буйло, К. ...Коціцца рэха: вершы, паэма, лісты / К. Буйло. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 286 с.
3. Буйло, К. Выбраныя творы: у 2 т. / К. Буйло. – Мінск: Маст. літ., 1981. – Т. 1: Вершы, паэма. – 302 с.
4. Буйло, К. Выбраныя творы: у 2 т. / К. Буйло. – Мінск: Маст. літ., 1981. – Т. 2: Вершы, успаміны. – 334 с.
5. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1996. – Т. 2: Вершы, пераклады 1908–1910. – 342 с.
6. Лойка, А. А. Гісторыя беларускай літаратуры: дакастрычніцкі перыяд: у 2 ч. – 2-е выд., дапрац. і дап. / А. А. Лойка. – Мінск: Вышэйш. шк., 1989. – Ч. 2. – 480 с.
7. Шматкова, І. І. Беларуская жаночая паэзія другой паловы XX стагоддзя / І. І. Шматкова. – Мінск: РІВШ, 2017. – 144 с.